

2024, 13 (1), 203-232 | Araştırma Makalesi

Salgın Döneminde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Öğretime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi

Nesibe ECE¹

Rahime ÇELİK²

Öz

31 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve 12 Mart 2020 itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen Covid-19 salgını hızla yayılarak ülkemizde ve tüm dünyada etkili olmuştur. Küresel boyuttaki bu salgın birçok alanda olduğu gibi eğitim sisteminde de zorunlu değişimlere neden olmuştur. Vaka sayılarının artması ve sürecin ilk aşamalarında henüz tedavi yönteminin bilinmemesinden kaynaklı birçok ülkede yüz yüze eğitim kesintiye uğramış ve eğitime uzaktan devam edilmesine karar verilmiştir. Bu çalışma, Covid19 pandemi döneminde Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin almış oldukları uzaktan öğretime yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma nitel desenle yürütülmüş olup, çalışmanın yapısı göz önünde bulundurularak çalışma grubu oluşturulurken kolay ulaşılabılır durum örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma, 2020-2021 Bahar Yarıyılı Döneminde Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hazırlık, 1, 2, 3 ve 4. sınıf düzeylerindeki öğrenciler ile yürütülmüştür. Çalışmanın bulgular kısmında öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verilere yer verilmiştir. Öncelikle öğrencilerin bilgisayar kullanma düzeyleri, derse girdikleri araçlar ve günlük internet kullanım süreleri tablolar aracılığıyla sunulmuştur. Görüşme verilerinin NVIVO-8 programı ile analiz edilmesiyle oluşan "uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler", "uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler" ve "öneriler" ana temaları ve bu temalara ait alt temalar katılımcıların referans cümleleri ile birlikte aktarılmıştır. "Uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler" ana teması altında uzaktan öğretimin avantajları, materyal, öğretim üyesi, ölçme ve değerlendirme alt temaları oluşmuştur. "Uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler" temasının uzaktan eğitimin dezavantajları, materyal, öğretim üyesi, ölçme ve değerlendirme alt temalarından oluştuğu görülmüştür. "Öneriler" ana temasında ise katılımcıların etkileşimin artırılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, uzaktan eğitim okuryazarlığı, yoklama, internet altyapısı, ölçme ve değerlendirmenin sağlık yürütülmesi alt temalarında görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Uzaktan Öğretim, Salgın, Nitel, Covid19.

ECE, N., & ÇELİK, R. (2024). Salgın Döneminde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Öğretime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 203-232. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1334511>

Geliş Tarihi	29.07.2023
Kabul Tarihi	11.01.2024
Yayın Tarihi	31.03.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Din Görevlisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyarbakır, Türkiye, nesibe.eci23@icloud.com, ORCID:0000-0001-8661-0237

² Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Elazığ, Türkiye, rkavak@firat.edu.tr, ORCID:0000-0003-4068-4155

2024, 13 (1), 203-232 | Research Article

Examination of the Views of the Faculty of Theology Students Towards Distance Education During the Epidemic Period

Nesibe ECE¹

Rahime ÇELİK²

Abstract

The Covid-19 epidemic, which emerged in Wuhan city of Hubei province of China on 31 December 2019 and was declared a pandemic by the World Health Organization as of 12 March 2020, spread rapidly and became effective in our country and all over the world. This global epidemic has caused compulsory changes in the education system as well as in many areas. Due to the increase in the number of cases and the fact that the treatment method is not known yet in the early stages of the process, face-to-face education has been interrupted in many countries and it has been decided to continue the education remotely. This study aims to determine the views of Firat University Faculty of Theology students regarding distance education during the Covid19 pandemic period. The research was carried out with a qualitative design. Considering the structure of study, easily accessible case sampling method was preferred. The research was carried out with students at the preparatory, 1st, 2nd, 3rd and 4th grade levels of Firat University Faculty of Theology in the 2020-2021 Spring Term. Under "findings" heading, the data obtained from interviews are presented. Students' computer usage levels, the tools they use in the course and their daily internet usage are presented. Then, the main themes of "positive views on distance education", "negative opinions on distance education" and "suggestions", which were formed from interviews, and the sub-themes were conveyed together with reference sentences. Under the main theme of positive opinions about distance education, the advantages, materials, faculty members, measurement and evaluation sub-themes were formed. Negative views consist of the disadvantages of distance education, material, lecturer, measurement and evaluation sub-themes. In the main theme of the suggestions, it was determined that the participants expressed their opinions on the sub-themes of increasing interaction, ensuring equal opportunities, distance education literacy, polling, internet infrastructure, measurement and evaluation.

Keywords: Religious Education, Distance Education, Covid19, Epidemic, Qualitative.

ECE, N., & ÇELİK, R. (2024). Examination of the Views of the Faculty of Theology Students Towards Distance Education During the Epidemic Period. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(1), 203-232. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1334511>

Date of Submission	29.07.2023
Date of Acceptance	11.01.2024
Date of Publication	31.03.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Religious commissary, Presidency of Religious Affairs, Diyarbakir, Türkiye, nesibe.eci23@icloud.com, ORCID:0000-0001-8661-0237

² Asst.Prof., Firat University Faculty of Divinity, Philosophy and Religious Sciences Department, Department, Elazig, Türkiye, rkavak@firat.edu.tr, ORCID:0000-0003-4068-4155

Giriş

Başlangıç tarihi 1728 olarak kaydedilen uzaktan eğitim, yaklaşık 250 yıldan fazla süredir birçok ülkede uygulanmaktadır. Tarihi seyrine bakıldığında mektupla öğretim biçiminde başlayan uzaktan eğitim yöntemi daha sonra radyo yayınları, televizyon programları, bilgisayar ve internetin eğitimde kullanılması şeklinde ilerlemiştir. Ülkemizde ise dünyada uygulanmasından yaklaşık iki asır sonra gündeme gelen uzaktan eğitim, hızlı bir şekilde yaygınlık kazanmıştır (Kaya, 2002).

1970'li yıllardan sonra yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanını da önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle eğitimde bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşması geleneksel öğrenmede değişiklikler meydana getirmiştir. 1975 ve 2005 yılları arasında uzaktan eğitim programları dünya etrafında hızla yayılmıştır. Günümüze bakıldığında ülkemizde ve dünyada birçok yükseköğretim kurumu uzaktan eğitim yöntemi ile uluslararası eğitim programları ve projeler hazırlamaktadırlar (İşman, 2008).

Günümüzde bilimsel, toplumsal ve bireysel olgularda meydana gelen hızlı değişimler ve bu değişimlere uyum sağlayabilme istemi eğitime verilen değeri ve ihtiyacı artırmıştır. Ayrıca birçok toplumda yaşanan hızlı nüfus artışı, eğitim ihtiyacı duyan birey sayısında da yükselişe neden olmuştur. Tüm bu ve bunlara benzer nedenler, eğitimin mevcut yapı ve işleyişinde değişim ve gelişime ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Yurdakul, 2020).

Günümüzde salgınlar nedeniyle daha çok gündeme gelen uzaktan eğitim yüz yüze eğitimin alternatifi ya da destekleyicisi olarak tercih edilmektedir (Asandaş ve Hacıcaferoğlu, 2021; Erpay, 2021). Uzaktan eğitim, bilim dallarının geneline hitap etmekle birlikte bireysel çaba ile öğrenilebilecek ve insanı merkeze alan Sosyal Bilimlerde kullanımı diğer alanlara göre daha yaygındır. Sosyal bilimlerde uzaktan eğitimin ortaya çıkışına etki eden birçok faktör bulunmaktadır (Tekdal, 2020; Yurdakul, 2020). Bunlar insanoğlunun ihtiyaç gereği zaman içerisinde geliştirdiği teknolojiler, bedensel ve sosyo-ekonomik şartlar gibi insan faktörü ile oluşanlar; doğal olaylardan kaynaklı insan dışında gelişen sebepler olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir. Ülke yöneticileri vatandaşların can güvenliğini sağlayıp temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra psikolojik destek hizmeti verir. Bu süreçte örgün eğitim kurumları kullanılmayacaksa uzaktan eğitim devreye girer. Yani böyle zamanlarda uzaktan eğitim zorunluluklardan kaynaklı bir tercih olarak yürütülür. Uzaktan eğitimin günümüze kadar gelmesini ve yaygınlaşmasını tetikleyen sebeplerden biri de teknoloji alanındaki gelişmelerdir. (Tekdal, 2020). Çeşitli sebeplerden ihtiyaç duyulan, günümüzde birçok eğitim kurumunun bünyesinde barındırdığı ve binlerce öğrenciye eğitim hizmeti sunan uzaktan eğitim; kalite, verimlilik, karşılaşılan sorunlar, kullanılan platformlar, öğrenci ve öğretim üyesi görüşleri gibi farklı boyutlarda araştırılmaya değer bir konudur (Güneş, 2021). Özellikle son on yılda uzaktan eğitim konusunda gerek sosyal bilimlerde gerek fen bilimlerinde yapılan çalışma sayısı artmaktadır. Ancak yükseköğretimde uzaktan eğitim uygulamalarının geliştirilmesi ve süreci olumsuz etkileyen faktörleri en aza indirmek amacıyla düzenlemeler yapılabilmesi için daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde İlahiyat öğrencilerine verilen uzaktan eğitim uygulamalarında, İlahiyat Lisans Tamamlama [İLİTAM] programı ile ilgili bazı araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Birinci (2010), İlahiyat Lisans Tamamlama

Programında öğrenim gören öğrencilerin ve programda görev alan öğretim üyelerinin görüşlerini alarak yaptığı çalışmasında İlahiyat eğitiminin uzaktan eğitim sistemi ile verilebileceği sonucuna ulaşmıştır. Kaymakcan, Meydan, Telli ve Cevherli (2013), “Paydaşlarına Göre İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programının Değerlendirilmesi” adlı çalışmalarında öğrencilerin büyük bir kısmının uzaktan eğitim programını tatmin edici bulmadığını vurgulamıştır. Altaş (2015), bir uzaktan eğitim programı olan İLİTAM programının ilahiyat lisans yeterliliklerini kazandırma noktasındaki katkılarını tespit edebilmek için bir ölçme aracı geliştirdiği çalışmasının sonucunda İLİTAM programının duyuşsal ve psikomotor davranışları kazandırma noktasında yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Gül (2017), İlahiyat Lisans Tamamlama Programının problemlerini inceleyip çözüm önerileri sunmayı amaçladığı çalışmasında uzaktan eğitim uygulamalarının dezavantajları minimum düzeye indirilmeye çalışılarak ve verilecek olan derslere uygun alt yapılar oluşturularak daha verimli hale getirilebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Covid-19 salgınının ülkemizde görülmesinden sonra yapılan uzaktan eğitim ile ilgili çalışmalara bakıldığında; Erpay (2021) “Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri” adlı çalışmasında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin almış oldukları uzaktan eğitim süreci ile ilgili görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin uzaktan eğitimi genel anlamda olumsuz olarak değerlendirdikleri ve yüz yüze eğitim kadar etkili bulmadıkları görülmüştür.

İşıkdoğan (2021), pandemi döneminde ilahiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan din öğrenimine yaklaşımlarını incelediği çalışmasında “uzaktan eğitim içerik ortalama puanları, uzaktan teknoloji kullanma ortalama puanları, uzaktan eğitimde verimlilik boyutları ile günlük bilgisayar kullanma süreleri, günlük bilgisayar kullanma düzeyleri, öğrenim görülen program türü, yaş değişkeni, okuma amaçları, öğrenim görülmekte olan sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma” olduğunu ifade etmiştir.

Şen ve Kızılcıoğlu (2020) Covid 19 sürecinde Antalya AKEV Üniversitesi’nde bulunan web tabanlı uzaktan eğitim portalı kullanan tüm öğrenciler ve akademisyenler üzerinde yapmış oldukları araştırma sonucunda öğrencilerin uzaktan eğitim sürecini sıkıcı bulmaları ve uzaktan eğitimin sosyalleşmeye uygun olmamasından dolayı bu süreçten memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Akademisyenlerin de büyük çoğunluğu geleneksel örgün eğitimi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Son dönemlerde özellikle pandemi ile yaygınlaşmış olan ve gelecekte de daha çok öğrenciye ulaşacağı öngörülen uzaktan eğitim programlarının değerlendirilmesi için çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada uzaktan eğitim alan ilahiyat öğrencilerinin görüşleri belirlenerek uzaktan eğitim sürecindeki eksiklerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışma uzaktan eğitimin verimliliğinin ve kalitesinin artırılabilmesi açısından önemlidir.

Yükseköğretim düzeyinde yapılan uzaktan eğitim temalı çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde uzaktan eğitimin avantajları başlığı altında zamandan ve mekândan bağımsız olması, derslere ulaşım kolaylığı, zamandan tasarruf gibi maddeler (Birinci, 2010; Gümrükçüoğlu ve Genç, 2020b; İşıkdoğan, 2021) sıralansa da daha çok dezavantajları ön plana çıkmaktadır. Bu noktada, incelenen çalışmalarda katılımcıların özellikle uzaktan eğitimde ders içi etkileşimin çok az olduğunu bu nedenle verimin

azaldığını belirttikleri görülmüştür (Gümrükçüoğlu ve Genç, 2020b). Uzaktan eğitimin dezavantajı olarak vurgulanan diğer bir konunun ise karşılaşılan teknik sorunlar olduğu gözlemlenmiştir. Bu problemlerin derslerin işlenmesini ve kalitesini negatif yönde etkilediği belirtilmiştir (Gümrükçüoğlu ve Genç, 2020b; Işıkdogan, 2021; Şen ve Kızılcalıoğlu, 2020). Bunların dışında dezavantaj olarak uzaktan eğitim programlarında ölçme ve değerlendirmenin güvenilirliğinin düşük olması, sosyal ortamın olmaması, fırsat eşitsizliği gibi başlıklar sıralanmaktadır (Altaş, 2015; Gümrükçüoğlu ve Genç, 2020; Şen ve Kızılcalıoğlu, 2020).

Araştırmamızın temel problemi “Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin salgın döneminde almış oldukları uzaktan öğretime yönelik görüşleri nelerdir?” sorusudur. Bu bağlamda öğrencilerin uzaktan eğitim sisteminden memnuniyet düzeyleri, ölçme ve değerlendirme, materyal ve öğretim üyeleri ile ilgili değerlendirmelerinin neler olduğu sorgulanmıştır. Öğrenci görüşleri ve önerilerinden hareketle uzaktan eğitim sürecinin ne tür geliştirmelere ihtiyaç duyduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Alan yazın incelendiğinde nitel desenle yükseköğretimin her kademesinde ayrıntılı bir şekilde inceleme yapan çalışmaların azlığından dolayı bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu noktada, çalışmadan elde edilecek sonuçların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma nitel desen ile yapılmıştır. Nitel araştırma “kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel desen türlerinden olan durum çalışmasıyla yürütülmüştür. Durum çalışması ise sistematik bilgi elde etmek için sınırlı bir sistemin nasıl işlediği ve çalıştığı hakkında bilgi toplamayı hedefleyen ve o sistemin derinlemesine incelenmesini kapsayan metodolojik bir yaklaşımı ifade etmektedir (Subaşı ve Okumuş, 2017). Bu çalışmada durum çalışması deseni türlerinden bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Bütüncül çoklu durum deseninde, öncelikle her bir durum kendi içerisinde ele alınır. Daha sonra ise bu durumlar arasında bir karşılaştırma yapılır. Bu desende önemli olan nokta aynı boyut hakkında veri toplayabilmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırmanın katılımcılarını İlahiyat Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden seçilmiştir.

Çalışmada kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi çalışmaya pratiklik ve hız kazandırmaktadır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir örnekleme türüdür. Bu yöntemde araştırmacı yakın olan ve ulaşılması kolay olan durumu seçer (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bu araştırma, 2020-2021 Bahar Yarıyılı Döneminde Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hazırlık, 1, 2, 3 ve 4. Sınıf düzeylerinde eğitim-öğretim gören 57 öğrenci ile

yürütülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	n	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	25	43,85
Kadın	32	56,14
Yaş		
18-20	10	17,6
21-23	32	56,14
24-26	11	19,3
27 ve üzeri	4	7
Sınıf Kademesi		
Hazırlık	12	21,06
1. Sınıf	11	19,3
2. Sınıf	12	21,06
3. Sınıf	11	19,3
4. Sınıf	11	19,3
Toplam	57	

Tablo 1’de katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında; 321’sinin (%56,14) kadın ve 25’inin (%43,85) erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları 18 ile 35 arasında çeşitlilik göstermektedir. Çalışma grubundan 12 öğrenci (%21,06) hazırlık, 11 öğrenci (%19,3) 1. Sınıf, 12 öğrenci (%21,06) 2. Sınıf, 11 öğrenci (%19,3) 3. Sınıf ve 11 öğrenci (%19,3) 4. Sınıfta öğrenim görmektedirler.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada, verilerin toplanması için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel çalışmaların doğasına uygun olarak katılımcıların bağımsız düşünebilmesi hedefiyle veri toplama sürecinde, açık uçlu sorular tercih edilerek gerekli durumlarda ek sorular yöneltilerek gerçekleştirilen görüşme yöntemine yarı yapılandırılmış görüşme tekniği adı verilir (Büyüköztürk vd., 2019). Çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu literatür taraması ve alanın uzmanlarının görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Katılımcılara yöneltilen sorular şöyledir:

1. Uzaktan eğitim sisteminde size verilen hizmetten memnun musunuz? Açıklar mısınız?
2. Uzaktan eğitim sisteminde kullanılan materyaller ile ilgili değerlendirmeleriniz nelerdir?
 - Ders notları ile ilgili görüşleriniz nedir?
 - Slaytlar ile ilgili görüşleriniz nedir?
 - Sistemde bulunan diğer materyaller ile ilgili görüşleriniz nedir?
3. Uzaktan eğitim sisteminde kullanılan ölçme ve değerlendirme teknikleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

4. Uzaktan eğitim sisteminde size eğitim veren öğretim üyelerinin ders işleyiş şekilleri ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
5. Dersinize giren öğretim üyelerine rahat bir şekilde ulaşabiliyor musunuz?
6. Uzaktan eğitim sisteminde herhangi bir teknik sorunla karşılaştınız mı? Bunlar nelerdir ve sorunları nasıl çözüyorsunuz?
7. Covid-19 öncesi yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimi karşılaştırabilir misiniz?
8. Uzaktan eğitim sisteminin geliştirilebilmesi için önerileriniz nelerdir?

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşamasında öncelikle araştırmanın yapılabilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır. Bu çalışma Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 07/04/2021 tarih ve E-97132852-302.14.01-34278 sayılı izni ile gerçekleştirilmiştir. Etik kurul izninin alınmasından sonra Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mülakatın uygulanabilmesi için izin talebinde bulunulmuştur. 31.05.2021 tarihli ve E-18191311-900-48327 sayılı karar ile ilgili kurumdan öğrencilerle görüşme için izin alınmıştır. Verilerin toplanması için Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden de gerekli izin alınmıştır. Uygulama öncesinde katılımcılar belirlenerek araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma gönüllü katılım sağlayan öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Pandemi sebebiyle bazı öğrenciler ile çevrimiçi görüntülü görüşmeler bazı öğrenciler ile de telefon görüşmeleri yapılmıştır. Yapılan mülakatlarda katılımcıların görüşleri ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra NVİVO 8 programı ile analiz edilmiştir. Veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, benzer verilerin belirli kavramlar ve temalar etrafında bir araya getirilmesi ve bunların anlaşılır biçimde düzenlenmesi sürecidir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Elde edilen veriler içerik analizinde derin bir işleme tabi tutulur. İçerik analizinde sırasıyla veriler kodlanır, temalar bulunur, kod ve temalar düzenlenir, bulgular tanımlanarak yorumlanır. Yani içerik analizi yoluyla verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır (Şimşek, 2012; Yıldırım – Şimşek, 2011). İçerik analizi yapıldıktan sonra elde edilen veriler raporlaştırılarak yazılmıştır.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bu çalışmada geçerlik ve güvenirliliği olumsuz etkileyen faktörleri en aza indirmek için bazı önlemler alınmıştır. Çalışmanın iç geçerliğini sağlamak amacıyla çalışmada kullanılmak için araştırmacı tarafından hazırlanmış olan görüşme formu uygulama öncesi uzman görüşüne sunulmuştur. Hazırlanan görüşme formu ile ilgili üç din eğitimi öğretim üyesinin görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri neticesinde formun uygunluğu ve soruların açıklığı gibi hususlar üzerinde araştırmacı tarafından gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Katılımcılara görüşme öncesinde ve görüşme esnasında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Görüşmeler yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür.

Dış geçerliği sağlamak için araştırmanın modeli, araştırmanın katılımcıları, veri toplama aracı, verilerin toplanma süreci, veri analizi ve elde edilen bulguların nasıl düzenlendiği

detaylı bir şekilde çalışmada aktarılmıştır.

Görüşmeler sırasında veri kaybını engellemek amacıyla kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu durum da çalışmanın iç güvenilirliğini artırıcı bir rol oynamıştır. Ayrıca elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından bağımsız bir şekilde okunmuş ve kodlar oluşturulmuştur.

Dış güvenilirliği sağlamak amacıyla veriler sonuç bölümünde uygun bir biçimde tartışılmış ve bulgular ile sonucun tutarlı olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Bulgular

İlahiyat fakültesi öğrencileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler NVIVO-8 programı ile analiz edilmiştir. Verilerin kodlama işlemi yapıldıktan sonra alt temalar oluşturulmuştur. Yükleme sayılarına da yer verilerek çözümlenmeler yapılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle katılımcıların günlük internet kullanımı, bilgisayar kullanma düzeyleri ve derse girdikleri araçlara yönelik bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler ile yapılan analizler sonucu oluşan uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler, uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler ve öneriler isimli temalara ve bu temaların alt temalarına yer verilmiştir. Katılımcıların uzaktan öğretime yönelik görüşleri kendi referans cümleleri ile aktarılmıştır.

Katılımcıların Bilgisayar Kullanma Düzeyleri

Katılımcılardan bilgisayar kullanma düzeylerini, kendi değerlendirmelerine göre derecelendirmeleri istenmiş, verilen cevaplara göre oluşan değerler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Bilgisayar kullanma düzeyleri

Bilgisayar Kullanma Düzeyleri	Sayı	Oran
İyi	17	%29,82
Orta	35	%61,41
Kötü	5	%8,77
Toplam	57	%100

Tablo 1’deki verilere göre öğrencilerin yarıdan fazlasının (%61, 41 oranla) bilgisayar kullanma düzeylerinin orta olduğu görülmektedir. İyi olduğunu belirten kişilerin oranının da %29,82 olduğu göz önünde bulundurulursa öğrencilerin çoğunluğunun sürece rahat uyum sağladıkları öngörülebilmektedir.

Katılımcıların Derse Girdikleri Araçlar

Katılımcıların derse katılım sağlarken kullandıkları araçlar da tespit edilmiş olup sonuçlar Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Katılımcıların Derse Girdikleri Araçlar

Derse Girilen Araç	Sayı	Oran
Bilgisayar	30	%52,63
Telefon	23	%40,35
İkisi de	4	%7,02
Toplam	57	%100

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlasının (%52,63 oranla) derslere bilgisayar ile girdiği, %40,35’inin telefonla, geriye kalan %7,02’sinin ise bazen bilgisayar bazen telefon ile katıldıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların Günlük İnternet Kullanım Süreleri

Öğrencilerin günlük internet kullanım süreleri sorulurken sosyal medya, eğitsel faaliyetler ve oyun gibi tüm içerikleri düşünerek cevap vermeleri istenmiştir. Tablo 3’de özetlenen verilere göre katılımcıların günlük internet kullanım süreleri 1 saat ile 9 saat ve üzeri saat arasında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

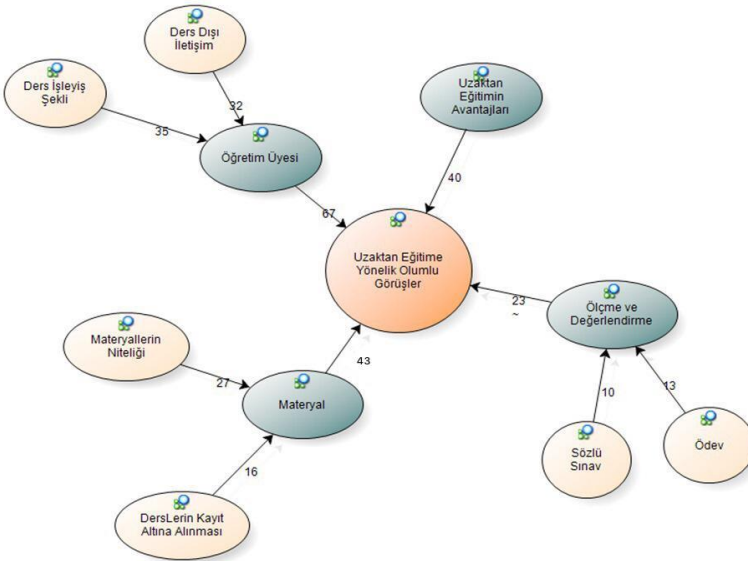
Tablo 3. Katılımcıların Günlük İnternet Kullanım Süreleri

Günlük İnternet Kullanım Süresi	Sayı	Oran
1-4 saat	21	%36,85
5-6 saat	20	%35,09
7-9 saat	11	%19,29
9+ saat	5	%8,77
Toplam	57	%100

Tema 1: Uzaktan Öğretime Yönelik Olumlu Görüşler

Uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler ana temasının altında dört alt tema bulunmaktadır. Bunlar: Uzaktan eğitimin avantajları, materyal, ölçme ve değerlendirme ve öğretim üyesidir.

Temaya dair model Şekil 1’de verilmiştir:

Şekil 1. Uzaktan Öğretime Yönelik Olumlu Görüşler Temasına İlişkin Model

Alt temalar ve alt temalarla ilgili örnek referans cümleleri şu şekildedir:

Uzaktan Öğretimin Avantajları

Uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler ana teması içinde yer alan alt temalardan biri uzaktan eğitimin avantajlarıdır. Öğrenciler dışarı çıkmadan evden derse girebildikleri için kendilerine daha çok vakit ayırabildiklerini ve bu öğretim sürecinin zaman tasarrufu sağladığını belirterek uzaktan öğretimin avantajlarına değinmişlerdir. Bu alt temaya referans olan örnek ifadeler aşağıda verilmiştir:

Ö19. "Evet memnunum. Bana göre en güzel yönü evde olmamı yani okula gitmeden evde derslere girmem daha rahat oldu."

Ö33. "Sosyal açıdan kendinize vakit ayırabilmeniz açısından uzaktan eğitimin faydaları vardı. Ev şartları olsun diğer sosyal hayatınız olsun."

Ö46. "Uzaktan eğitimin şu yönü avantajlı olabilir mesela sınıf ortamında sosyal fobisi olup konuşamayan arkadaşlar uzaktan eğitimde ders esnasında sorabiliyorlar sorularını. Tabii mesaj atarak yazmak daha kolay gelebiliyor. Böyle bir avantajı olabiliyor."

Alt Tema 1: Materyal

Şekil 1'deki model incelendiğinde öğrencilerin vurgu yaptıkları hususlardan birinin materyal olduğu görülmektedir. Kodlama sürecinde materyal alt temasında katılımcılar; derslerin kayıt altına alınmasının tekrar açıp izlenebilmesi açısından avantaj olarak görmektedirler. Ayrıca materyallerin nitelik ve nicelik yönünden iyi olduğu konusuna dikkat çekmişlerdir. Bu alt temalara bakıldığında materyallerin niteliği alt temasında daha fazla görüş bildirildiği görülmektedir. Aşağıda katılımcıların ifade ettikleri örnek referans cümlelerine yer verilmiştir:

Derslerin Kayıt Altına Alınması

Derslerin kayıt altına alınması konusu ilgili alıntı cümleleri şu şekildedir:

Ö9. "Tekrardan dinleme olanağı benim en sevdiğim özellik. Mesela derse katılıyorum o an yazamıyorum hızlı konuşuyor bazı hocalar sonra açıp yazıyorum ya da katılmıyorum sadece kayıttan izliyorum."

Ö39. "Dediğim gibi tek faydası ders notlarının ve derslerin orada kalması."

Ö54. "Ve derslerde kaydedildiği için sonradan dinleyebiliyorduk. Bu yönü çok iyiydi."

Materyallerin Niteliği

Materyallerin niteliği alt teması ile ilgili referans cümleleri şöyledir:

Ö2. "Genel olarak yeterli buluyorum. Çünkü hocalar zaten ders ders olarak yüklüyorlar daha önce ve bunlara bizim ulaşmamız kolaylaşıyor."

Ö20. "Hocalarımız derste kitapları yansıtıyorlardı. Bu çok iyiydi çünkü önümüzde bazı arkadaşlarımızın kitap eksikleri vardı."

Ö23. "Sisteme yüklenen materyallerde iyiydi yani düzenli bir şekilde

yükleniyordu.”

Alt Tema 2: Ölçme ve Değerlendirme

Uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler ana temasının altında oluşan ölçme değerlendirme alt temasına bakıldığında bu temanın kendi içinde sözlü sınav ve ödev alt temalarına ayrıldığı görülmektedir. Öğrenciler sözlü sınavların kopyanın önüne geçilebilmesi ve yüz yüze olması açısından daha güvenilir bulduklarını belirtmişlerdir. Ödevlerin ise her öğrencinin kendi emeğini ortaya koyarak araştırma yaptığını ve bunun sonucunda daha verimli ve bilgilendirici bir süreç geçirildiği konusunda fikir beyan edilmiştir. Ölçme ve değerlendirme alt temasında en fazla vurgu ödev alt temasına yapılmıştır.

Ödev

Katılımcıların ölçme ve değerlendirme alt temalarından biri olan ödev ile ilgili örnek ifadeleri şöyledir:

Ö7: “Önceki dönem final sınavı daha önemli olduğu için finalde bize ödev veren hocalarımız oldu. Başta bana mantıksız gelmişti ama sonra herkesin kendi hakkıyla yaptığı bir programa tabi tutuluyordu. Bu çok adaletliydi bence.”

Ö52: “Bazı ders hocaları sınav yerine ödev vermeyi tercih ediyordu. Bana göre ödev sınava göre öğrenciler açısından araştırmalar yaptıkları için daha verimli ve bilgilendirici oluyordu.”

Ö54: “Ama bunun en güzel yöntemi ödevdi bence. Çünkü test olarak kopya çekmek çok mümkün ama ödevde kendi çabanla yapıyorsun.”

Sözlü Sınavlar

Sözlü sınavlar teması ile ilgili referans cümleleri şöyledir:

Ö18: “... Bana kalırsa test olmasındansa sözlü olmasını daha çok istiyordum. Sözlü de bir sıkıntı yoktu.”

Ö19: “Sözlü sınavlarımız çok adil bir şekilde oluyordu memnundum.”

Ö20: “Biz hazırlık sınıfının sınavları ağırlıklı olarak görüntülü oldu. Bu da çok güzel bir sistemdi çünkü bu adaletsizliğe hiçbir meyil vermiyordu.”

Alt Tema 3: Öğretim Üyesi

Uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşlere ilişkin model incelendiğinde oluşan alt temalardan biri de öğretim üyesidir. Ana temada en fazla görüşün bu alt temayla ilgili olduğu görülmektedir. Öğrenciler bu temada öğretim üyelerinin ders işleyişlerini çok iyi bulduklarını ve ders dışında da uzaktan eğitim sistemi, mail, telefon gibi birden çok iletişim kaynağından öğretim üyelerine ulaşabildiklerini belirtmişlerdir.

Ders İşleyiş Şekli

Katılımcıların öğretim üyelerinin ders işleyiş şekilleri ile ilgili ifadeleri şöyledir:

Ö4: “Bizim hocalarla ilgili hiçbir sıkıntımız yok dersi çok hoş anlatıyorlar. Hepsisi de sistemi kullanmayı bilen hocalarımız.”

Ö18. “Dersleri kitabın pdf si ile işliyorduk. Sınıfımızda derse giren öğretmenlerin hepsi gerçekten çabalyordu. Bence öğretmenlerimizde herhangi bir sıkıntı yoktu.”

Ö19. “Hocaların ders işleyiş şekilleri çok iyiydi. Önce konuyu anlatıyorlardı. Sonra konular üzerinden bize sorular sorup alıştırma yaptırıyorlardı.”

Ders Dışı İletişim

Ders dışı iletişim konusundaki referans cümleleri şöyledir:

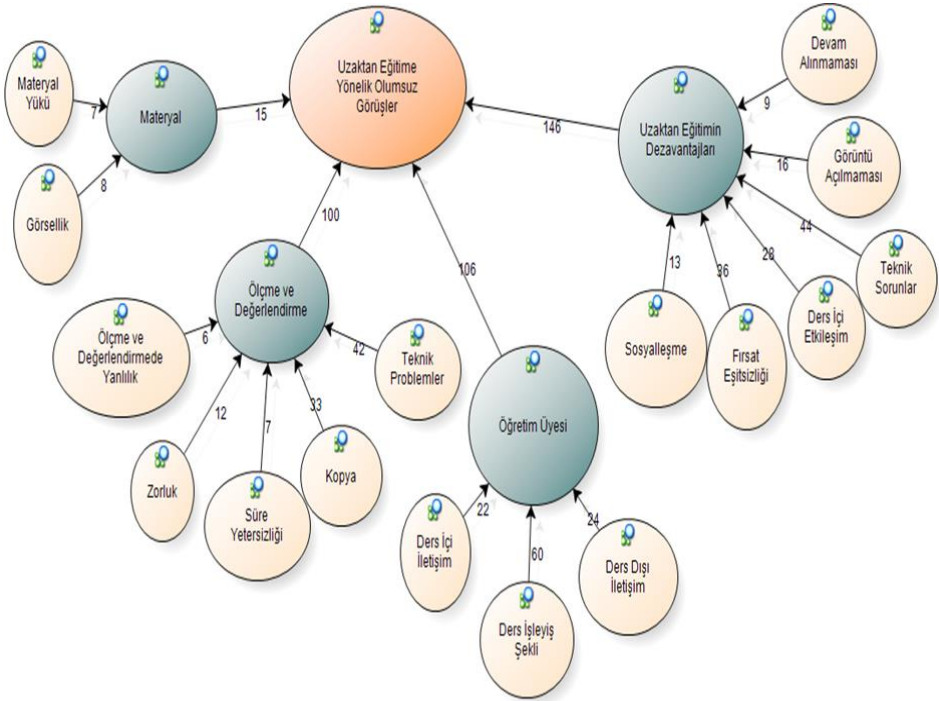
Ö4. “... video yüklemelerinde ise sistemden soru sorma hakkımız var videoların altında bazen geç olsa da iletişime geçebiliyoruz hocalarımızla.”

Ö6. “Öğretmenlerin kendilerine ulaşabiliyoruz, numaraları bizde mevcut. Hocalara haber veriyoruz derste sorun yaşadığımızı o da elinden geldiğince yardımcı oluyor.”

Ö13. “Sistem üzerinden veya mail den ulaşabiliyorduk ama ben numarayla rahatsız etmek istemiyordum. Sistemden yazınca hemen cevap geliyordu.”

Tema 2: Uzaktan Öğretime Yönelik Olumsuz Görüşler

Katılımcıların almış oldukları uzaktan öğretime yönelik görüşleri doğrultusunda ortaya çıkan temalardan biri uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşlerdir. Bu ana tema altında uzaktan öğretimin dezavantajları, materyal, öğretim üyesi ve ölçme değerlendirme olmak üzere dört alt tema oluştuğu görülmektedir. Temaya ait model Şekil 2’de verilmiştir:

Şekil 2. Uzaktan Öğretime Yönelik Olumsuz Görüşler Temasına İlişkin Model

Alt Tema 1: Uzaktan Öğretimin Dezavantajları

Uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler temasının alt temalarından biri uzaktan eğitimin dezavantajlarıdır. Söz konusu alt tema kendi içinde ders içi etkileşim, teknik sorunlar, sosyalleşme, fırsat eşitsizliği, devam zorunluluğunun olmaması ve görüntü açılmaması olmak üzere 6 alt temaya ayrılmıştır. Ders içi etkileşim temasında öğrenciler yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimi kıyaslayarak uzaktan eğitimde ders esnasında soru sormadıkları ve hocayla göz teması kurmadıkları için ders içi etkileşimin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Dezavantaj temasının en fazla görüş bildirilen teması olan teknik sorunlar başlığında ise öğrenciler uzaktan eğitim sisteminden derse giriş aşamasında, ders sürecinde ve özellikle yoğun olarak sınavlarda teknik sorunla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Sosyalleşme alt temasında ise öğrenciler uzaktan öğretim sürecinde üniversitenin sosyal ortamından uzak kalmayı bu sürecin bir dezavantajı olarak değerlendirmişlerdir. Katılımcılar her öğrencinin teknolojik donanım açısından eşit şartlara sahip olmadıklarını bu nedenle uzaktan öğretime katılımda sorunlar yaşandığını fırsat eşitsizliği alt temasında belirtmişlerdir. Alt temalardan biri olan devam zorunluluğu olmaması ise öğretim sürecini ciddiye almama ve rehavete kapılma gibi nedenlerden dolayı öğrenciler tarafından uzaktan öğretimin dezavantajı olarak değerlendirilmiştir. Görüntü açılmaması konusunda da öğrenciler dersten çok rahat bir şekilde kopabildiklerini dersi açık bırakıp dinlemediklerini belirterek dezavantaj olarak ifade etmişlerdir.

Ders İçi Etkileşim

Ders içi etkileşim teması ile ilgili katılımcıların referans cümleleri şöyledir:

Ö10. “Yüz yüze eğitimde anlamadığım yerler olduğunda gidip hocaya sorabiliyordum. Hocayla bir samimiyetimiz oluyordu ve aramızdaki bağ güçleniyordu.”

Ö12. “Yüz yüze eğitimin olumlu yönleri şöyle hocayla direkt yüz yüzeyiz ve okula gittiğimiz için insan biraz daha hevesli oluyor. Bir de hocanın karşısında olduğumuz için evdeki gibi rahat değiliz.”

Ö18. “Benim için iyi olan sistem yüz yüze eğitimdi. Çünkü hocayla göz teması kurmak bile dersi anlamak için yeterli bence.”

Ö24. “Örgün eğitimde bir etkileşim vardı. Bir konuda hocayla yüz yüze konuşabiliyordun, arkadaşlar arasında o konuyu tartışabiliyordun. Yani öğrendiğin bilgiyi uygulama imkânın oluyordu.”

Teknik Sorunlar

Teknik sorunlar konusu ile ilgili katılımcıların ifadeleri şöyledir:

Ö6. “Sisteme girdiğimizde bazen sistem çöküyor giremiyoruz. Onun dışında bazen öğretmenlerin sistem tarafından çıkarıldığını görüyoruz.”

Ö17. “Bazen ders esnasında internette karşılıklı olarak sıkıntı yaşıyordun. Bu sıkıntı daha çok öğrencilerden kaynaklanıyordu. Yani dersten düşmeler oluyordu internet gittiği için.”

Ö28. “Derste kopma yaşıyorduk sistemde de sorun oluyordu bazen. Bazen de kendi

internetimizden dolayı oluyordu. Ders esnasında kopma oluyordu.”

Ö37: “Bende genelde sınavlarda sıkıntı oluyordu. Canlı derslerde de sesle ilgili sıkıntılar oluyordu. Hocamız mesela çok önemli bir yeri anlatıyor ses kesilince kaçırılmış oluyorduk.”

Sosyalleşme

Bu alt temaya ait alıntı cümleleri şunlardır:

Ö9: “Sosyal ortam yok mesela arkadaş ortamı yok ondan uzaklaştık dersteysen konuşmasan bile onların varlığı ayrı bir şeydi.”

Ö14: “Yüz yüze eğitim her yönden daha verimli. En azından dışarıya gidiyorduk sosyal çevremiz oluyordu. Ama evde bir süre sonra sıkılmaya başladık derslerden de. Artık derslere girmek istemiyorduk soru çözmek istemiyorduk online da.”

Ö17: “...Uzaktan eğitim daha pasif donuk. Hem öğrencileri hem öğretmenleri kısıtlıyor.”

Ö28: “Yüz yüze tabii ki daha avantajlı hocam. Birbirimizi görüyoruz, tanışıyoruz, kaynaşyoruz, dersle daha ilgilenmeye başlıyoruz.”

Fırsat Eşitsizliği

Uzaktan eğitimin dezavantajları temasının alt temalarından biri de fırsat eşitsizliğidir. Bazı katılımcıların temaya ait ifadeleri şöyledir:

Ö6: “Ancak teknolojik imkânlar, internet sıkıntıları hele ki benim köyde yaşayan arkadaşlarım var bu sıkıntılardan dolayı dönemi dondurmak zorunda kaldılar.”

Ö18: “Köyde olan internet sıkıntısı olan arkadaşlarımız derslere hiç katılamadı. Şu an muafiyet sınavlarına kaldılar.”

Ö55: “İmkânı olmayan insan var köyde olan insan var aile hayatında kalan insan var. Gelse burada yurtta kalacak dersini çalışacak. Ama köyde olan çiftçilik yapmak zorunda olanlar var kızlar olsun evde kalınca temizlik yapmak zorunda kalıyor. Yani ev ortamında çalışmak da kolay değil. Çevresi yoksa imkânı yoksa interneti yoksa o adam nasıl öğrensın Arapçayı. Yani adaletsiz bir sistem.”

Devam Zorunluluğunun Olmaması

Devam zorunluluğunun olmaması konusunda referans cümleleri şöyledir:

Ö18: “Daha sonra işin ciddiyet boyutu da var. Mesela derslere hiç girmeyen arkadaşlar vardı ama hiç bırakılmadı.”

Ö30: “Uzaktan öğretimde devam problemi olmaması birinci olarak eksikti. Şimdi devam problemi olsa öğrenciler rehavete kapılmaz.”

Ö36: “Hocalar devamsızlık alsalar arkadaşlar bu derse girmek zorundasınız yoksa geçemezsiniz gibi şeyler yapsalar zorunluluk getirselere daha iyi olabilir. Bizde yoklama takip edilmiyordu hocalar diyordu isteyen katılır isteyen katılmaz.”

Görüntü Açılmaması

Görüntü açılmaması alt temasına ait bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

Ö24: “Mesela ben çok duydum arkadaşlarım diyor ki hoca ne de olsa soru sormuyor bir şey yapmıyor ben açıyorum dersi orada katılmış görünüyorum ama gidip başka işlerimi yapıyorum. Yani düşünsenize o derste görünüyorsunuz ama yoksun.”

Ö36: “Uzaktan eğitimde hoca seni görmediği için dersi açıp telefonu masaya bırakabiliyorsun. O nedenle yüz yüze öğretim dönmemiz çok çok iyi olur. Uzaktan eğitim asla yüz yüze eğitimin yerini tutmaz.”

Ö55: “Birde uzaktan eğitimde insanlar açıp dinlemiyor şahsen ben verim alamadığım için açıp bırakıyordum. Verim alamıyorum kendim okusam daha iyi.”

Alt Tema 2: Materyal

Uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler temasının alt temalarından biri materyaldir. Katılımcıların söz konusu temada materyal yükünün çok fazla olduğu ve materyallerin görsellik açısından yetersiz olduğu ile ilgili görüş bildirdikleri görülmektedir.

Materyal Yüğü

Materyal yükü alt teması ile ilgili referans cümleleri aşağıdaki gibidir:

Ö6: “...Birde dokümanlar fazla yüklendiği için üzerimizde fazla baskı hissediyoruz.”

Ö14: “Hocalar sınavda çok ayrıntı bir şey sormuyordu. Bence sisteme gereksiz ayrıntı şeyler yüklediler. Bence o kadar gerek yoktu. Özet şeklinde yükleyebilirlerdi. Mesele bazı hocalar birçok kitap yüklediler ama onlardan hiç soru çıkmadı.”

Ö57: “Ders notları konusundaki düşüncem gereksiz bir sürü bilgi içermesi ve öğrencinin çok zamanını alması.”

Görsellik

Görsellik alt temasına dair katılımcıların ifadeleri şunlardır:

Ö10: “Baktığımız zaman sadece makale var evet üniversite düzeyiyiz ama bizimde görsel hafızaya yatkınlığımız var. Notlar renksiz, görselsiz. Renk görsel video daha fazla kullanabiliriz. Yani düz anlatım olduğu için verimsiz oluyor.”

Ö37: “Materyallerden memnun değildim. Daha farklı geliştirilebilirdi.”

Ö47: “Genelde pdf ve yardımcı kaynak kitap slayt kullanılıyordu. Bunlar dersler için çok yeterli olmasa da şartlara göre iyiydi. Görsel olarak daha farklı şeyler olabilirdi.”

Alt Tema 3: Ölçme ve Değerlendirme

Uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler konusunda ortaya çıkan alt temalardan biri de ölçme ve değerlendirmedir. Katılımcıların bu temaya dair sınavların zorluğu, soru sayısına göre sürenin yetersizliği, sözlü sınavlarda soru sayısı ve zorluk derecesi

açısından eşit davranılmamak sureti ile ölçme ve değerlendirmede oluşan yanlışlık, online sınavlarda kopya çekilmesi ve ölçme ve değerlendirme sürecinde karşılaşılan teknik problemler konularında uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüş bildirdikleri görülmektedir.

Zorluk

Ölçme ve değerlendirme temasının alt temalarından biri olan zorluk ile ilgili bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

Ö1: "... daha fazla zorlamaya başladılar. Yani artık öyle oluyor ki elimizdeki kaynaklardan bile bulamayacak duruma gelebiliyorduk bazı sorularda."

Ö2: "Bir de soruları bayağı zorluyorlardı. Verdiklerinin üstünde bir performans bekliyorlardı. O yüzden biraz sıkıntılıydı yani ama normal yapan hocalarımızda vardı tabi."

Ö3: "Ama bu konuda biraz sıkıntı var. Evde uzaktan eğitim işte siz her şeyi yaparsınız havasındalar birazcık zorlaştırabiliyorlar."

Süre Yetersizliği

Bu alt temaya dair alıntı cümleleri şunlardır:

Ö2: "Bazı hocalar yorum sorusu sormasına rağmen çok uzun şekilde sorular soruyorlar. Paragraf şeklinde sordukları dahi oluyor. Süre sıkıntısı çok fazla yaşayabiliyorum bazı derslerde."

Ö6: "Açıkçası ben uzaktan eğitim sistemimde test yapılması ve sürenin 30 dakika ile sınırlı tutulmasından yana değilim."

Ö12: "Sınavların bazılarının süresi çok yetersizdi. Yirmi soruya yirmi dakika vermişti ve bu kelam dersiydi. Yine geçen dönem hukuk dersinde paragraflar vardı arkadaşlar yetiştiremiyordu. Son sorulara gelince beş altı soruyu kafadan atmam zorunda kalıyorlardı."

Ölçme ve Değerlendirmede Yanlılık

Ölçme ve değerlendirmede yanlışlık alt temasına dair referans cümleleri aşağıdaki verilmiştir:

Ö4: "Sınavları adaletli bulmuyorum. Sözlü yapıldığı halde hocaların pek adaletli yaptığını düşünmüyorum. Çünkü herkese sorulan sorular aynı değil ve düzeyde değil. Bana on soru sorulurken bir arkadaşşıma iki soru sorulup çıkartılıp yüz alıyor mesela. Bana on soru sorulduğu için ondan daha düşük puan alabilirim. Bilemediğim soru sayısı daha fazla oluyor."

Ö52: "Ödevlerdeki tek sıkıntı ise not verme açısından; hocalar pek adaletli olmuyorlardı."

Ö55: "Hocalar zaten adaletsizdi.. Çoğu kişinin hakkı yendi zaten."

Kopya

Ölçme ve değerlendirme konusunda katılımcılar kopya ile ilgili fikir beyan etmiştir. Bu konuya dair referans cümleleri aşağıda verilmiştir:

Ö11. "Sınavlarda çalışmayan biri de çok rahatlıkla geçebilir. Yanında arkadaşı olsun, kitap internet falan yardımıyla geçebilir."

Ö37. "Uzaktan eğitimin verdiği bir rahatlık da var. İnsan ders çalışmak istemiyor. Mesela öğrenciler sınava çalışmayıp yerine arkadaşını koyabiliyor."

Ö40. "Bu sınavlar bilgimizi ölçme açısından yeterli değildi. Kopya her türlü çekildi. Hocalarımız bunun önüne geçmek istediler ama yine çekilmedi diyemem."

Teknik Problemler

Teknik problemler alt temasına ait bazı katılımcı ifadeleri şöyledir:

Ö4. "Testte internete bağlı sıkıntılar olabiliyor ancak sözlü sınavda daha çok oldu. Sisteme bağlanma konusunda sıkıntılar yaşandı."

Ö24. "Hepimiz aynı anda sisteme yükleniyoruz o nedenle bazen öğrenciyi sistemden atabiliyordu. Böyle bir durumda mesela ben bir Kuran sınavında sisteme girememiştim."

Ö43. "Bağlanamama durumu oluyordu. Sistemsel sorundan dolayı sınavdan atılma durumu oluyordu. Donmalar olabiliyordu."

Alt Tema 4: Öğretim Üyesi

Uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler temasının alt teması olan öğretim üyesinin kendi içinde ders işleyiş şekli, ders içi iletişim ve ders dışı iletişim olmak üzere üç temaya ayrıldığı görülmektedir. Öğrenciler bu alt temada öğretim üyelerinin sisteme materyal yükleyerek sadece bu materyali okumak ile ders işlediklerini ve bazı öğretim üyelerinin sisteme adapte olmakta sorun yaşadığını belirterek öğretim üyesinin ders işleyiş şekli ile ilgili olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bunun yanında öğrenciler ders esnasında soru sormak istediklerinde öğretim üyesinin ses açmaya müsaade etmediğini ve mesaj bölümüne yazdıklarında da geç fark edilip konunun geçtiğini ifade ederek ders içi iletişim konusunun dezavantajlarına değinmişlerdir. Ders dışı iletişimde ise öğrenciler dersler ile alakalı sorun yaşadıklarında bazı hocaların kendilerine dönüş sağlamadığını belirtmişlerdir.

Ders İşleyiş Şekli

Öğretim üyesi teması altında oluşan ders işleyiş şekli konusunda bazı katılımcıların referans cümleleri şöyledir:

Ö4. "Uzaktan eğitimde dersin sınırlı bir şekilde anlatıldığını düşünüyorum. Yani biraz daha fazla anlatılabilir diye düşünüyorum."

Ö6. "Ders esnasında da hocalarımız bazen sadece o yükledikleri dokümanı

okumakla yetinmiyorlar. Dersi böyle işliyorlar. Bu sebeple de anlaşılır değil bence.”

Ö21. “Bu sene canlı ders çok az yaptık neden böyle bir şey yaptık anlamadım ama hocalar hep video yüklediler. Biz dil öğreniyoruz ve çok üst seviye bir online eğitim olmadı.”

Ö40. “Online sistemde biraz daha mesafeli olundu açıkçası. Ders işleniş esnasında biraz soğukluk vardı. Biraz hafife alındı diyebilirim tabii ilk başta hocalarımız da sistemi kullanmakta zorlandılar.”

Ders İçi İletişim

Ders içi iletişim alt teması ile ilgili örnek ifadeler şöyledir:

Ö9. “Derste mesaj yazma bölümü var. El kaldırıp mikrofonu açma özelliği var ama buna bazı derslerde hocalar izin vermiyorlar.”

Ö52. “Uzaktan eğitimde hoca kaynaklı iletişimsizlik oluyordu. Dersten istenilen verimi alamamakta sorunlar yaşıyorduk.”

Ö54. “Ben derste ne zaman soru sormaya kalksam hoca diğer konuya geçmiş oluyor. El kaldırmayı da ders bölünmesin diye yapmıyordum.”

Ders Dışı İletişim

Ders dışı iletişim alt temasına ait örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

Ö2. “Ama bazı hocalarla iletişim kurmamız çok zor. Ben mesela bir derste çok sıkıntı çektim hocaya mail üzerinden mesaj attım iki hafta sonra dönüş yaptı.”

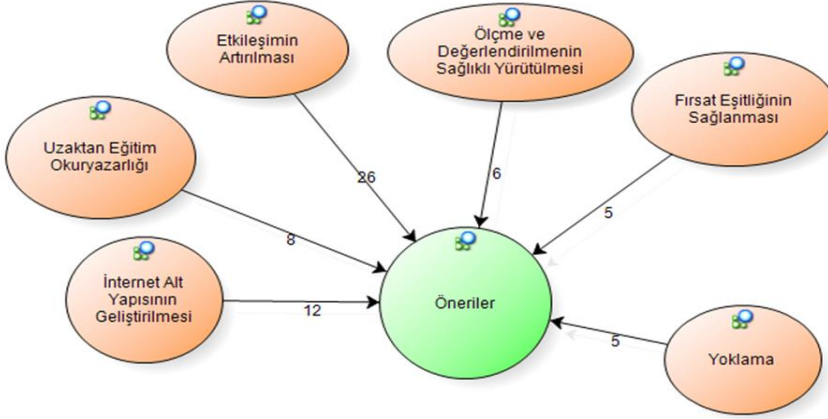
Ö23. “Çok nadir hoca mailden yazdığımızda cevap veriyordu. Onun dışında telefon numaralarını bulup oradan iletişime geçiyorduk.”

Ö36. “Genellikle OBS den ve uzaktan eğitim sisteminden yazıyorduk. Ve yine çoğu hocamız cevap vermiyordu. Aslında sistemden sorumlu olmalarına rağmen bakmaları gerekmesine rağmen bakmıyorlardı.”

Ö49. “Maillerden yazmaya çalışıyorduk ama çoğu zaman dönüş alamıyorduk. Ulaşma imkânımız da yoktu. En çok sıkıntı olan konu da buydu.”

Tema 3: Öneriler

Uzaktan öğretime yönelik önerilere dair veriler çözümlenmiş ve sınıflandırılarak alt temalar oluşturulmuştur. Oluşan alt temalarda derslerde etkileşimin artırılması, öğrenciler arasında teknolojik donanım açısından fırsat eşitliğinin sağlanması, öğrencilere ve öğretim üyelerine uzaktan ö okuryazarlığının kazandırılması, derslerde yoklama alınması, uzaktan öğretim sisteminin internet alt yapısının güçlendirilmesi ve ölçme-değerlendirmenin sağlıklı yürütülmesi şeklinde önerilerde bulunulmuştur. Temaya dair model Şekil 3’de gösterilmektedir.

Şekil 3: Öneriler Temasına İlişkin Model

Alt Tema 1:Etkileşimin Artırılması

Öneriler temasının alt temalarından biri etkileşimin artırılmasıdır. Katılımcıların uzaktan eğitimin geliştirilmesi için derslerde öğretmen-öğrenci arasındaki etkileşimin artırılması gerektiği yönünde ifadelerde buldukları görülmektedir, konuya dair referans cümleleri şöyledir:

Ö27. “Öncelikle hocaların kendi görüntülerini açmaları lazım.”

Ö48. “Hoca öğrenci iletişimi sağlanarak karşılıklı ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak ders işlenebilir.”

Ö49. “Kamera açma gibi şeyler olabilirdi. Bence bunların yapılması gerekiyordu ilahiyat fakültesinde. Bu şekilde daha bir ciddiyet olurdu ve daha anlaşılırdı.”

Alt Tema 2: Fırsat Eşitliğinin Sağlanması

Fırsat eşitliğinin sağlanması temasına ait referans cümleleri şöyledir:

Ö6: “Aslında başında söyledim fırsat eşitliği olsa ve hocalar da teknolojiye adapte olabilse uzaktan eğitim sistemi gerçekten çok etkili bir biçimde kullanılabilir. İmkân eşitliği sağlamak için her ilde üniversite öğrencilerinin ders dinleyebilecekleri ortamlar oluşturulsa.”

Ö17: “Öğrencilere araç gereç konusunda da imkân sağlanmalı ancak bu araç gereçler ile eğitim dışı sistemlere erişilmemeli. Bu konuda önlemler alınmalı.”

Ö41: “Öncelikle bu internet konusunda YÖK veya devlet öğrenciye uzaktan eğitim için bir sınırsız internet vermeli. Kotası olmayacak ama sadece fakültenin sitesinde çalışacak.”

Alt Tema 3: Uzaktan Eğitim Okuryazarlığı

Öneriler temasında ortaya çıkan alt temalardan biri olan uzaktan eğitim okuryazarlığı konusu ile ilgili alıntı cümlelerine aşağıda yer verilmiştir:

Ö12: “Hocaların teknolojik yönden kendilerini geliştirmesi lazım. Bu konuda keşke üniversite hocalarına kurslar verilse.”

Ö23: “Öncelikle uzaktan eğitimde kullanılacak sistemin hem eğitimciye hem de öğrencilere kurs niteliğinde öğretilmesi gerekir. Nasıl verimli kullanılabileceği ile ilgili uzman kişilere danışılması daha iyidir.”

Ö52: “Uzaktan eğitim sistemini geliştirmenin bence ilk yolu derse giren öğretim üyelerine seminerler düzenlenip öğrencinin yaşadığı sorunları bizzat gösterip üzerine tartışmalar yapılması gerekiyor. Çünkü uzaktan eğitimden hocalardan çok öğrenciler muztarip oldular.”

Alt Tema 4: Yoklama

Uzaktan öğretime yönelik öneriler temasında katılımcıların yoklama alınması konusunda görüş bildirdikleri görülmektedir. Temaya dair referans cümleleri şöyledir:

Ö19: “Bir yoklama butonunun olması gerekiyor. Hocalar hepimizin yoklamasını almak zorunda olsalar eğer o zaman öğrencinin katılım seviyesi daha fazla olur.”

Ö30: “Uzaktan eğitimde dediğim gibi devam problemine çözüm getirirlerse en azından derse katılım ile verim artar.”

Ö36: “Hocalar devamsızlık alsalar daha iyi olabilir.”

Alt Tema 5: İnternet Altyapısı

Öneriler temasının alt temalarından biri olan internet alt yapısı ile ilgili referans cümleleri aşağıdaki gibidir:

Ö4: “Bir de alt yapı güncellemesi düzenli olarak yapılması gerekiyor. Biraz daha güçlü ve destekleyici olması gerektiğini düşünüyorum.”

Ö26: “Öncelikle internet sağlayıcılarının kuvvetli olması gerekiyor. Uzaktan eğitimde her şey internete bağlı olduğu için internet kuvvetli olduğu zaman uzaktan eğitim başarılı gibi gözüküyordu.”

Ö41: “Üniversitenin birazcık bütçesinden ayırıp sunucusunu genişletmesi ve öğrencilerin her türlü sistemsel sorundan kurtarması gerekiyor.”

Alt Tema 6: Ölçme ve Değerlendirmenin Sağlık Yürütülmesi

Alt temaya ait katılımcı ifadeleri şöyledir:

Ö12: “Kopya konusunda teknolojik kapsamlı bir çalışma olması lazım. Ne yaptığını görmek için. O an Whatsapp’a mı girmiş ekran görüntüsü mü almış belli olsun.”

Ö23: “Bunu dışında şöyle bir şey yapılabilirdi: Her ders için sözlü mülakat tarzında öğrencilerle yani konular öğrencilere verilip öğrencilerden anlatılması istenebilirdi. Bu daha verimli ve daha adaletli olabilirdi bence.”

Tartışma

Bu araştırma kapsamında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin uzaktan öğretime yönelik

görüşleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde elde edilen sonuçlar kuramsal çerçevede yer alan çalışmalarla kıyaslanarak değerlendirilmiştir.

Öğrencilere yöneltilen “Uzaktan eğitim sisteminde size verilen hizmetten memnun musunuz?” sorusuna katılımcıların yarısından fazlasının (n=31) olumsuz görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Gümrükçüoğlu ve Genç (2020b), Covid-19 salgın döneminde ilahiyat öğrencilerinin uzaktan eğitim ile ilgili görüşlerini inceledikleri çalışmalarında aldıkları eğitimden memnun olan öğrenci sayısının sadece %23,1 olduğunu yani çoğunluğun olumsuz görüş bildirdiği belirtilmiştir. Bulut (2020), Erpay (2021), yapmış oldukları çalışmalarda öğrencilerin uzaktan eğitimi yüz yüze eğitimin bir alternatifi olarak görmediği sonucunu elde etmişlerdir. Öğrencilerin bu konuda olumsuz görüş belirterek öğrenme ve öğretme faaliyetlerinin yüz yüze eğitimde daha iyi olduğunu belirttikleri ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar uzaktan eğitimin avantajları noktasında kendilerine zaman tasarrufu sağladığını, mekân sınırlaması yapmadan istenilen yerden derslere katılabilme imkânı sunduğunu, hazırlanıp derse gitmek için herhangi bir çaba harcamadan evden bilgisayar ortamında derse girme fırsatı sağlayarak rahatlık kazandırdığını ve salgın döneminde eğitimin kesintiye uğramadan sağlıklı ve güvenli bir ortamda devam etmesi açısından kolaylık sağladığını belirtmişlerdir. Benzer durum Birinci (2010) ve Işıkdöğün (2021)’in çalışmalarında da görülmektedir. Yapmış oldukları çalışmalarında öğrencilerin uzaktan eğitimde zaman ve mekân sınırlaması olmadan eğitimden faydalandıkları için memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Akdemir ve Kılıç (2020), Şengün ve Topbaş (2020), Erpay (2021)’in çalışmalarında da öğrencilerin kendilerine zaman kazandırdığı ve derslere ulaşmada kolaylık sağladığı hususlarında uzaktan eğitim ile ilgili olumlu görüşler belirttikleri görülmektedir. Duman (2020) çalışmasında katılımcıların evlerinden derslere rahatlıkla girebilmelerini uzaktan eğitimin olumlu yönlerinden biri olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Erpay (2021), Akdemir ve Kılıç (2020), Şengün ve Topbaş (2020) ve Duman (2020)’in çalışmaları bu araştırmada elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada öğrencilerin herhangi bir zaman ve mekan sınırı olmadan, sağlıklı ev ortamında diğer günlük aktiviteleri de yapabilecek zamanı kazanarak eğitime devam edebildikleri noktasında uzaktan eğitimi olumlu değerlendirdikleri sonucuna ulaşılabilir.

Uzaktan eğitimin dezavantajları ile ilgili katılımcılar öncelikle ders içi etkileşimin olmadığını, uzaktan eğitimi yüz yüze eğitime kıyasla verimsiz kılan en önemli noktanın bu olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenciler derslerde soru sormak istediklerinde parmak kaldırıp sesli olarak katılabilme özelliğini kullanmaya bazı hocaların izin vermediklerini, sistemde mesaj yazma bölümünün olduğunu oraya yazabildiklerini ancak yazana kadar hocanın o konuyu geçtiğini ya da hocaların mesaj bölümünü hiç önemsemediklerini ifade etmişlerdir. Dağ (2013)’in İLİTAM programında Kur’an-ı Kerim dersini incelediği çalışmasında da benzer bir durum söz konusudur. Kur’an öğretiminde yüz yüze hoca ve öğrenci etkileşimi ile gerçekleşecek olan klasik usullerin uzaktan eğitim ile sağlanamamasını en büyük sorun olarak tespit etmiştir. Altaş (2015), Gül (2017), Gümrükçüoğlu ve Genç (2020a), İLİTAM programını inceledikleri çalışmalarında özellikle Kur’an-ı Kerim ve Arapça gibi uygulamalı derslerde kullanılan yöntemlerin ve teknolojik alt yapının yetersizliğinden dolayı bu dersler için yüz yüze eğitimin daha etkili olacağı sonucuna ulaştıklarını belirtmişlerdir. Tırnovalı (2012), Tonbuloğlu (2017) ve

Duman (2020) çalışmalarında öğrencilerin derslerde öğrenci ve öğretmen arasında etkileşimin zayıf olması noktasında uzaktan eğitimi eleştirdiklerini tespit etmişlerdir. Uzaktan eğitimde yapılan canlı derslerde öğretim elemanı ile öğrenci arasındaki gerek sesli gerekse görüntülü etkileşimin az olmasının dersi verimsiz kılan etmenlerden biri olduğu sonucuna ulaşılabilir.

İkinci olarak çalışmamızda elde edilen verilere bakıldığında özellikle uzaktan eğitim sistemine geçilen dönemin başında sistemle alakalı çok fazla teknik sorunla karşılaşıldığı tespit edilmiştir. Katılımcılar canlı derslerde donma, sesin kesilmesi, görüntü açılmaması, sistemden atılma gibi problemlerden dolayı derslerin aksadığını ya da iptal edildiğini ifade etmiştir. Şen ve Kızılcıoğlu (2020), Karakuş, Ucuzsatar, Karacaoğlu, Esendemir, Bayraktar, (2020), Duman (2020) ve Işıkdöğün (2021) yapmış oldukları yükseköğretimde uzaktan öğretime yönelik çalışmalarında da öğrencilerin çoğunluğunun internet problemi ve teknik sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir Görüldüğü gibi genel anlamda uzaktan eğitim sisteminde internet problemi ile ilgili büyük oranda sıkıntı yaşandığı sonucuna varılabilir. Öğrencilerin en fazla dikkat çektiği noktalardan biri olması dikkat çekicidir. Bu problemlerin derslerin işlenmesini ve kalitesini negatif yönde etkilediği sonucuna varılabilir.

Katılımcıların görüşlerine göre uzaktan eğitimin dezavantajlarından biri de sosyal ortamın olmamasıdır. Katılımcılar, yüz yüze eğitimdeki sınıf ortamının, okuldaki aktivitelerin kendilerini derslere karşı motive eden etmenler olduklarını uzaktan eğitimde o samimiyetin sağlanmadığını ve kendilerini öğrenci gibi hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Altaş (2015), çalışmasında yüz yüze eğitimi tercih edenlerin sebeplerinden birini 'sosyal imkanlar' teması altında toplamıştır. Bu başlığın üniversite ortamı, arkadaşlar, entelektüel ortam gibi konular içerdiğini ifade etmiştir. Özer Kaya ve Keskin (2020), Şen ve Kızılcıoğlu (2020), Akdemir ve Kılıç (2020)'ın çalışmalarında da uzak eğitimde öğrencilerin sosyal ortamdan uzak olmaları tespit edilen sorunlar arasındadır.

Araştırmamızda uzaktan eğitimin dezavantajları temasında katılımcılar tarafından dikkat çekilen noktalardan biri de fırsat eşitsizliği konusu olmuştur. Eğitime kırsal bölgelerden katılan veya ekonomik imkânları kısıtlı olan öğrencilerin internete erişimde zorluk çekmesi, evde çok kardeş olan öğrencilerin bilgisayar, tablet ve telefon gibi cihaz temininde sıkıntı yaşaması, ev ortamı uygun olmayan veya aile ortamında farklı sorumlulukları olduğu için derse vakit ayıramaması gibi nedenler bu başlıkta vurgulanan hususlar olmuştur. Serçemeli ve Kurnaz (2020), Covid19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan muhasebe eğitime yönelik bakış açılarını inceledikleri çalışmalarında internet erişimine bazı öğrencilerin ulaşabildiğini bazı öğrencilerinin ulaşamadığını bir olarak problem olarak tespit etmesi bizim çalışmamıza paralellik göstermektedir. Can (2020) çalışmasında pandemi sürecinde halk sağlığını korumak ve hastalığın yayılmasını engellemek amacıyla okulların kapatılmış olmasını önemli bir adım olduğunu ancak bu durumun eğitimde eşitsizliği daha da belirgin hale getirdiğini vurgulamıştır. Öğrencilerin karşılaştıkları en büyük sorunların internet erişimi, bilgisayar/tablet eksikliği, internet yetersizliği olduğu ifade etmiştir. Karakuş ve diğerleri (2020) de Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşlerini inceledikleri çalışmalarında elde ettikleri veriler ışığında öğrenciler arasında fırsat eşitsizliği yaşandığı sonucuna varmışlardır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz verilere göre derslere katılımda devam zorunluluğunun olmaması katılımcılar tarafından uzaktan eğitimin bir dezavantajı olarak ifade edilmiştir. Yoklamanın alınmaması öğrencilerde bir süre sonra rahatlık oluşturduğu ve bunun da ciddiyeti azalttığı belirtilmiştir. Bunun aksine Birinci (2010)'nin İLİTAM'ı incelediği çalışmasında öğrencilerin derslerde devam alınmamasını uzaktan eğitimin bir avantajı olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Katılımcıların uzaktan eğitim sisteminde kullanılan materyaller ile ilgili değerlendirmelerine bakıldığında dersin tekrarının yapılabilmesi, ders esnasında kaçırılan yerlerin tekrar bakılabilmesi veya girilemeyen derslerin telafisi olması yönünden canlı derslerin kayıt altına alınması noktasında olumlu görüşlerde buldukları görülmüştür. Duman (2020), çalışmasında benzer şekilde öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde canlı yapılan derslerin kaydedilerek ihtiyaç duyulduğunda tekrar izlenebilmesini sistemin olumlu yönü olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir.

Katılımcılar derslerde kullanılan ve sınavlara hazırlık için sisteme yüklenen slayt, makale ve e-kitapların yeterli olduğu ve bilgiyi aktarma yönünden açık ve anlaşılır olduğu noktasında olumlu görüş bildirmişlerdir. Birinci (2010) de nicel olarak yaptığı çalışmasında katılımcı öğrencilerin yarıdan fazlasının materyallerin anlaşılması noktasında bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Ancak Erpay (2021) çalışmasında katılımcıların %43,8 oranla sistemdeki materyalleri anlaşılır bulmadıklarını belirtmiştir. Genç ve diğerleri (2020), Akdemir ve Kılıç (2020), Erpay (2021) katılımcıların uzaktan eğitimde derslerin kaydedilip tekrar izlenebilmesini bir avantaj olarak ifade ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmamızda katılımcıların sisteme çok fazla materyal yüklediğini sınava hazırlanırken ve materyalleri temin ederken zorluk yaşadıklarını belirttikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcılar uzaktan eğitim sistemindeki doküman ve materyallerin görsel açıdan yetersiz olduğu yönünde olumsuz görüşler ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Tırnovalı (2012), çalışmasında sadece metin dosyası biçiminde yüklenen ders içeriklerinin konunun anlaşılmasında eksik kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların uzaktan eğitimde kullanılan ölçme ve değerlendirme teknikleri ile ilgili olarak uzaktan eğitimde öğrenmede kalıcılığı artırdığı ve daha objektif bir değerlendirme yöntemi olduğu gerekçeleri ile verilen ödevler konusunda memnun oldukları görülmektedir. Akdemir ve Kılıç (2020) çalışmalarında katılımcıların sınavlara nazaran daha adil buldukları için ödev ile değerlendirilmeye sıcak baktıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada uzaktan eğitim sisteminde uygulanan çoktan seçmeli sınavlarda kopya çekilebildiği için ödevlerin daha adil olduğu düşünüldüğü bu nedenle öğrenciler tarafından beğenilen bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca verilen ödev konusunu araştırırken birkaç kaynak üzerinde bizzat çalışıldığı için daha kalıcı öğrenme sağladığı öğrenciler tarafından belirtilmiştir.

Katılımcılar kamera açık olarak yapılan sözlü sınavlar ile ilgili kendilerini gerçek bir sınav ortamında hissettiklerini, daha güvenilir ve adil bulduklarını belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim sisteminde ölçme ve değerlendirmede öğrencilerin en fazla dikkat çektikleri noktalardan birinin kopya konusu olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak öğrencilerin yüz yüze sınav ortamına en yakın biçimde yapılan kamera ile sözlü sınavları kopyanın önüne geçtiği gerekçesi ile daha adil buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sözlü sınavlarda öğrencinin bilgisini, düşüncelerini organize etme ve etkin biçimde ifade etme

becerilerini sergiledikleri ve kopya çekilme olasılıklarının düşük olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin sözlü sınavlara daha iyi çalışıp dersten daha çok verim aldıkları öngörülebilir.

Öğrencilerin uzaktan eğitimde kullanılan ölçme ve değerlendirme teknikleri ile ilgili olumsuz değerlendirmelerine bakıldığında sınavların çok zor olduğuna ve sürenin yetersiz olduğuna vurgu yaptıkları görülmektedir. Öğrenciler sınavların zorlaştırılması ve sürenin kısaltılmasını kopyanın önüne geçebilmek için uygulanan yöntemler olduğunu ancak bunun bir çözüm olmadığını hatta zor olduğu için kopyaya daha çok sebebiyet verdiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların vurgu yaptıkları diğer bir husus ölçme ve değerlendirmede yanlılık konusudur. Öğrenciler konuyla ilgili olarak; sözlü sınavlarda farklı hocaların girdiğini bunun sonucu olarak her öğrenciye eşit sayıda ve eşit güçlükte sorular sorulmadığını belirtmişlerdir. Yapılan sözlü sınavda katılımcılar iki gruba ayrılıp farklı hocalar tarafından sınava alınmışlardır. Ancak ölçme ve değerlendirme uygulamasında soruların zorluk ve niceliklerinin uyumsuz olması sınavın geçerliliğini olumsuz yönde etkilemekle birlikte öğrenciler üzerinde motivasyon düşüklüğüne neden olmaktadır. Burada öğretim üyeleri sınava hazırlık aşamasında ilk olarak sınavın kapsamını sonrasında ise sorulacak soruların zorluk derecesini belirleyerek sınava hazırlık yapmalıdır.

Ölçme ve değerlendirmede dikkat çeken başlıklardan biri de kopyadır. Öğrenciler uzaktan eğitim sisteminin sınavlar için kopya çekmeye çok müsait bir alan olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar çalışan ile çalışmayanın ortalama aynı puanları aldığını, bilenle bilmeyenin ayırt edilemediğini düşündükleri bu sınavlarda bir süre sonra ders çalışmayı bıraktıklarını belirtmişlerdir. Gümrükçüoğlu ve Genç (2020b), Erpay (2021) çalışmalarında öğrencilerin yarıdan fazlasının yapılan sınavları hakkaniyetli bulmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uzaktan eğitim sisteminde yapılan ölçme ve değerlendirmelerde öğrencilerin olumsuz görüş bildirdikleri konulardan biri de teknik problemlerdir. Sınavlarda katılımın çok olmasından kaynaklı sistemin donması, soruların ilerlememesi, öğrencilerin sınavdan atılması gibi sorunlar olduğu belirtilmiştir. Gümrükçüoğlu ve Genç (2020b), çalışmalarında öğrencilerin çoğunluğunun online sınavlarda internet sorunu yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

Katılımcılara öğretim üyeleri ile ilgili düşünceleri sorulduğunda buna genel bir yorum yapamayacaklarını kişiden kişiye değiştiğini ifade etmişlerdir. Öğretim üyelerinin ders işleyiş şekilleri ile ilgili olarak bazı derslerin öğretmen-öğrenci karşılıklı etkileşim içerisinde, görsel ve işitsel materyaller kullanılarak eğlenceli bir şekilde geçtiğini ancak bazı derslerin düz bir anlatımla, kamera açılmadan, öğrencilere söz hakkı tanınmadan monoton geçtiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Uzaktan eğitimde derslerden alınabilecek verimi en belirleyici unsurun öğretim üyeleri olduğu yine öğrenciler tarafından belirtilen hususlardan biridir. Kaymakcan ve dğr (2013) çalışmalarında katılımcıların yarıdan fazlasının derslerine giren hocaları uzaktan eğitim konusunda yeterli bulduklarını bildirmiştir. Karadağ ve Yücel (2020), Duman (2020), çalışmaya katılan öğretmen adaylarının derslerin uzaktan eğitim koşulları nedeniyle çoğunlukla anlatım yöntemiyle yapıldığını bunun da uzaktan eğitimi yüz yüze eğitime kıyasla

verimsiz kıldığını belirttiklerini ifade etmiştir.

Katılımcılar bazı öğretim üyelerine ders dışında sistemde bulunan mesaj bölümü, mail, sosyal medya ve Whatsapp uygulaması yoluyla rahatlıkla ulaşabildiklerini ancak özellikle orta yaş üstü bazı öğretim üyelerinin teknolojiye uzak olduklarını bu nedenle kendilerine ulaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Birinci (2010)'nin çalışmasında da öğrencilerin öğretim üyelerine yönelttikleri sorulara kısmen cevap alabildikleri bunun yöneltilen sorunun ciddiyeti ile ilgili olduğunun ifade edildiği görülmektedir. Altaş (2015), İLİTAM programında bir sınırlılık olarak öğrenci ve öğretim elemanı arasında yeterli iletişim kurulamasından kaynaklı sosyalleşmenin eksikliğini vurgulamaktadır. Özer Kaya ve Keskin (2020), Akdemir ve Kılıç (2020) çalışmalarında öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde öğretim üleriyle iletişim kurma konusunda sorun yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Bunun aksine Duman (2020), Erpay (2021) çalışmalarında hocaları ile iletişime geçmek isteyen öğrencilerin çoğunluğunun sorun yaşamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Öneriler temasında ortaya çıkan alt temalar şunlardır: etkileşimin artırılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, uzaktan eğitim okuryazarlığı, yoklama, internet altyapısı, ölçme ve değerlendirmenin sağlık yürütülmesi. İfade edilen öneriler öğrencilerin almış oldukları uzaktan eğitim hizmetinde eksik gördükleri, uzaktan eğitimde dezavantaj olarak belirttikleri noktalarla paralellik göstermektedir.

Uzaktan eğitimin geliştirilebilmesi için sunulan önerilerden biri etkileşimin artırılmasıdır. Öğrenciler uzaktan eğitimde öğrenci ve öğretmen arasında ses ve görüntü ile karşılıklı bir etkileşimin olduğu derslerden daha fazla verim alınacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Kaymakcan vd. (2013) çalışmalarında öğrencilerin hangi materyali verimli buldukları sorusuna yüksek oranda canlı ders yanıtını aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuca da uzaktan eğitim yüz yüze eğitime ne kadar yakın imkânlara sahip hale getirilirse o derece verim alındığı yorumu yapılabilmektedir.

Öneriler temasında vurgu yapılan diğer bir nokta fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiği konusudur. Uzaktan eğitim sisteminin kullanılabilmesi için internet, bilgisayar, tablet veya akıllı cep telefonu gibi belli başlı gereçlerin temin edilmesi gerekmektedir. Katılımcılar sistemin verimli kullanılabilmesi için özellikle kırsalda oturan öğrencilere gerekli internet alt yapı desteğinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında ekonomik yetersizlikten dolayı gerekli materyalleri temin edemeyen öğrencilere bilgisayar, telefon veya tablet verilerek eğitime katılabilme konusunda eşitlik sağlanması gerektiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Katılımcıların önerilerinden biri de uzaktan eğitim okuryazarlığıdır. Uzaktan eğitimden alınacak verimin artırılabilmesi için gerek öğretim üyelerinin gerek öğrencilerin gerekse velilerin uzaktan eğitim ile ilgili bilinçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle öğretim üyelerinin teknoloji kullanımı ile ilgili belli bir eğitime tabii tutulması, öğrencilerin kullanılan sistem hakkında bilgilendirilmesi ve velilerin süreçle ilgili bilinçlendirilmesi hususları ilgili başlık altında öne çıkan öneriler arasındadır. Duman (2020) çalışmasında öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik önerilerinden birinin öğretim elemanlarına bilgilendirme yapılması gerektiği noktasında olduğunu ifade etmiştir. Öğrenciler uzaktan eğitim sisteminde derslerden daha fazla verim

alınabilmesi için yoklama alınması gerektiği önerisinde bulunmuşlardır. Derse devam konusu takip edilmediği takdirde öğrenciler rehavete kapıldıklarını derslere keyfi olarak girmediklerini belirtmişlerdir. Akca (2006)'nın çalışmasında öğrencilerin büyük çoğunluğu (%70,9) uzaktan eğitimde ders sürecine başlamadan önce gerekli bilgilendirme ve eğitim alınması gerektiğini düşünmektedir.

İnternet alt yapısı, katılımcılar tarafından uzaktan eğitimin kalitesini belirleyici unsurlardan biri olarak ifade edilmiştir. Canlı derslerde ses ve görüntü kesilmesi, sistemin atması, sınavlarda sistemin yoğunluktan dolayı yavaşlaması ve çökmesi gibi teknik sorunların ortadan kaldırılabilmesi için internet alt yapılarının güçlendirilmesi ve uzaktan eğitim sisteminin düzenli olarak güncellenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Duman (2020)'ın çalışmasında katılımcıların sunduğu önerilerden biri uzaktan eğitimde kullanılan programın güçlendirilmesi ve farklı uygulamalar kullanılabilecek şekilde çeşitlendirilmesi gerektiğidir.

Son olarak öğrenciler ölçme ve değerlendirmenin daha sağlıklı yürütülmesi için önerilerde bulunmuşlardır. Özellikle kopyanın önüne geçilmesi gerektiğini ve bunu için de daha denetlenebilir bir sınav sisteminin olmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler de uzaktan eğitim sisteminde bunun tam olarak sağlanamayacağını, dersler uzaktan yapılsa bile sınavların mutlaka yüz yüze yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Karadağ (2014), mega üniversitelerde açık ve uzaktan eğitimde uygulanan ölçme ve değerlendirme yöntemlerini incelediği çalışmasında süreç odaklı değerlendirme faaliyetlerinin yapılması ve çevrimiçi ölçme ve değerlendirme ortamlarının çeşitlendirilmesi gerektiği sonucuna vardığını belirtmektedir.

Sonuçlar

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2020- 2021 güz döneminde öğrenim görmekte olan 57 öğrenci ile yapılan bu çalışmada öğrencilerin almış oldukları uzaktan öğretime yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle öğrencilerin kendilerine verilen uzaktan öğretim hizmetine yönelik memnuniyet durumlarına bakıldığında katılımcıların %52,63 (n=30)'ü memnun olmadıklarını belirtirken %17,54 (n=10)'ü memnun olduğunu söylemiştir. Kısmen cevabını veren katılımcıların oranı ise %29,82 (n=17)'dir.

Katılımcıların uzaktan öğretime yönelik görüşleri incelendiğinde uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler, uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler ve öneriler olmak üzere üç ana tema oluştuğu görülmektedir. Uzaktan öğretime yönelik olumlu görüşler teması altında uzaktan eğitimin avantajları (n=40), materyal (n=41), öğretim üyesi (n=67) ve ölçme-değerlendirme (n=23) başlıklarında görüşler bildirildiği tespit edilmiştir. Materyal alt temasında öğrencilerin materyallerin niteliği (n=27) ve derslerin kayıt altına alınması (n=16) konularına vurgu yaptıkları görülmüştür. Öğretim üyeleri ile ilgili olumlu görüşler temasında öğrenciler ders işleyiş şekli (n=35) ve ders dışı iletişim (n=32) ile ilgili ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların diğer bir alt tema olan ölçme ve değerlendirme konusundaki ifadelerine bakıldığında sözlü sınav (n=10) ve ödev (n=13) hakkında olumlu görüşler bildirdikleri görülmüştür.

Katılımcıların görüşlerine göre uzaktan öğretime yönelik olumsuz görüşler temasının

altında uzaktan eğitimin dezavantajları (n=146), materyal (n=15), öğretim üyesi (n=106) ve ölçme-değerlendirme (n=100) temaları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların ifadelerine göre uzaktan eğitimin dezavantajları; devam alınmaması (n=9), görüntü açılmaması (n=16), teknik sorunlar (n=44), ders içi etkileşim (n=28), fırsat eşitsizliği (n=36) ve sosyalleşme (n=13)'dir. Materyal temasındaki olumsuz ifadelerle bakıldığında materyal yükü (n=7) ve görsellik (n=8) konularının ön plana çıktığı görülmektedir. Katılımcıların öğretim üyeleri ile ilgili olumsuz görüşlerine bakıldığında ders işleyiş şekli (n=60), ders içi iletişim (n=22) ve ders dışı iletişim (n=24) konularında ifadelerle rastlanılmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitimde kullanılan ölçme ve değerlendirme teknikleri ile ilgili görüşleri incelendiğinde zorluk (n=12), süre yetersizliği (n=7), ölçme ve değerlendirmede yanlışlık (n=6), teknik problemler (n=42) ve kopya (n=33) noktasında olumsuz ifadelerle buldukları tespit edilmiştir.

Uzaktan öğretime yönelik görüşler ana teması altında oluşan alt temalardan biri de öneriler temasıdır. Katılımcılar uzaktan eğitimin geliştirilebilmesi amacıyla etkileşimin artırılması (n=26), fırsat eşitliğinin sağlanması (n=5), uzaktan eğitim okuryazarlığı (n=8), yoklama (n=5), internet altyapısı (n=12), ölçme ve değerlendirmenin sağlık yürütülmesi (n=6) konularına vurgu yaptıkları görülmüştür.

Öneriler

1.Katılımcıların dikkat çektiği fırsat eşitsizliği konusu göz önünde bulundurularak uzaktan eğitim sisteminde öğrenim gören öğrencilerin sistem için gerekli olan internet, bilgisayar, tablet gibi araç-gereç eksikleri tespit edilip YÖK tarafından projelendirilerek öğrencilere ulaştırılabilir.

2.Dünyadaki ve ülkemizdeki gelişmeler dikkate alındığında artık uzaktan yapılan yüksek din öğretiminin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Bu nedenle uzaktan eğitim konusunda öğretim görevlileri için hizmet içi eğitim, öğrenciler ve aileler için de yapılan bilgilendirici seminerlerin sayısı ve nitelikleri arttırılabilir.

3.Uzaktan eğitim sisteminde ölçme ve değerlendirme yöntemleri çeşitlendirilebilir. Ayrıca güvenilirliği sağlamak için süreç odaklı değerlendirmelerin ve denetlenebilir sınav sistemlerinin kullanımlarının arttırılması sağlanabilir

4.Uzaktan eğitimde kullanılan materyaller öğrenci ihtiyacı göz önünde bulundurularak görsel olarak zenginleştirilerek hazırlanabilir.

5.Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlarla ilgili iletişime geçebilmeleri amacıyla oluşturulan Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezlerinin gelişimi sağlanabilir.

6.Uzaktan eğitimin dezavantajı olarak belirtilen derslerde etkileşimin olmaması konusunda derslerin öğretim elemanı ve öğrencinin ses ve görüntü ile etkileşim halinde olduğu senkron biçimde işlenmesi ve bu derslerde de doğru etkileşim yollarına başvurulması uzaktan eğitimin daha verimli olması noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

7. Son dönemde pandeminin etkisi azalmaya başlamasına rağmen bazı yükseköğretim kurumlarında derslerin %30 oranında internet üzerinden yapıldığı görülmektedir. Yani dünyanın artık uzaktan öğretime bir yönelimi olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle YÖK'ün uzaktan öğretime yönelik alt yapı çalışmalarını geliştirmesi gerekmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>*Bu çalışma Rahime Çelik danışmanlığında 2021 tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız Salgın Döneminde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Öğretime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi başlıklı yüksek lisans/doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p> <p>*(Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 31.03.2021 Tarih , 08/17 kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%65), 2. Yazar (%35)</p>

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is extracted from my master thesis dissertation entitled “Salgın Döneminde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi”, supervised by Rahime Çelik Master’s Thesis Fırat University, Elazığ/Türkiye, 2021).</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p> <p>*(Fırat University Rectorate,Sosyal ve Beşeri Bilimler Ethics Committee Decision was taken with the decision 31.03.2021 dated x 08/17 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)</p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	<p>Design of Study: 1. Author (%70), 2. Author (%30)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%70), 2. Author (%30)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%70), 2. Author (%30)</p> <p>Writing up: 1. Author (%70), 2. Author (%30)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%65), 2. Author (%35)</p>

Kaynakça | References

- Akca, Ö. (2006). *SAÜ uzaktan eğitim öğrencilerinin iletişim engelleri ile ilgili öğrenci görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akdemir, A. B. ve Kılıç, A. (2020). Yükseköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitim uygulamalarına bakışı. *Millî Eğitim*, 49(1), 685-712. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.783344>
- Altaş, N. (2015). Uzaktan eğitim ve İLİTAM uygulamalarının geleceği nasıl olmalıdır? S. Akyürek (Yay. haz.). *Bugünün ilahiyatı nasıl olmalı? Sorunlar ve Çözümleri içinde* (s.387-412) İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Asandaş, N., & Hacıcafareoğlu, S. (2021). Koronavirüs (covid-19) döneminde uzaktan eğitim süreci. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 213-223.
- Birinci, K. (2010). *Uzaktan eğitim ve din öğretiminde bir uygulama örneği: ilahiyat lisans tamamlama (İLİTAM)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, İ. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler öğretiminin uzaktan eğitim yolu ile yapılmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş., Demirel F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6/2, 11-53.
- Duman, S. N. (2020). Salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Millî Eğitim*, 49(1), 95-112. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.768887>
- Erpay, İ. (2021). Zorunlu uzaktan eğitim: Covid-19 pandemisi sürecinde ilahiyat öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Marifetname* 8(1), 169-204. <https://doi.org/10.47425/marifetname.935536>
- Gül, A. R. (2017). Açıköğretim ilahiyat programları: problemler ve çözüm önerileri. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(3), 1905-1940. <https://doi.org/10.18505/cuid.349060>
- Gümrükçüoğlu, S. ve Genç M. F. (2020a). İlitam bölümü öğrencilerinin ilâhiyat eğitimine bakışı kocaeli üniversitesi ilâhiyat fakültesi ilitam örneği. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 640-656.
- Gümrükçüoğlu, S. ve Genç M. F. (2020b). Koronavirüs (Covid-19) sürecinde ilâhiyat fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitime bakışları. *Turkish Studies*, 15(4), 403-422.
- Güneş, A. (2021). Çeşitli boyutları ile uzaktan eğitim. *Türk kütüphaneciliği*, 35(1), 119-121. <https://doi.org/10.24146/tk.895052>
- Işıkdoğan, D. (2021). İlahiyat fakültesi öğrencilerine göre Covid-19 süreci çevrimiçi eğitim etkinlikleri ve verimliliği. *Dicle İlahiyat Dergisi*, 24, 114-132.
- İşman, A. (2008). *Uzaktan eğitim* (3. Basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme

çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181–192. <https://doi.org/10.2399/yod.20.730688>

Karadağ, N. (2014). *Açık ve uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme: Mega üniversitelerdeki uygulamalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Karakuş, N., Ucuzsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N., Bayraktar, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 220-241. <https://doi.org/10.29000/rumelide.752297>

Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Pegem A Yayınları.

Kaymakcan, R., Meydan, H., Telli, A., Cevherli K. (2013). Paydaşlara Göre İlahiyat Lisans Tamamlama (İLİTAM) Programının Değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 71-110.

Özer Kaya, D. ve Keskin, M. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.

Serçemeli, M. ve Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitime yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Journal Of International Social Sciences Academic Researches Dergisi*, 4(1), 40-53.

Subaşı M. ve Okumuş K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426

Şen, Ö. ve Kızılcalıoğlu G. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin ve akademisyenlerin uzaktan öğretime yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Internatiol Journal of 3D Printing Technologies Digital Industry*, 4(3), 239-252. <https://doi.org/10.46519/ij3dptdi.830913>

Şengün, G., Toptaş, V. (2020). Determination of the university students' opinions about coronavirus (Covid-19) global outbreak. *Milli Eğitim Dergisi*, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim, 1011-1031. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.780941>

Şimşek, A. (2012). Alanyazın taraması. A. Şimşek (Yay. haz.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 52-79). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Tekdal, D. (2020). Sosyal bilimler eğitiminde uzaktan eğitimin ortaya çıkış gereksinimi ve tarihçesi. E. Koçoğlu (Yay. haz.). *Sosyal Bilimlere Uzaktan Eğitimde Bakış* içinde (s.25-68.) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Tırnovalı, A. (2012). *Uzaktan eğitimde internet tabanlı eğitim programlarının temel boyutlarına yönelik öğrenci ve öğretim elemanlarının görüşleri ve öneriler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Tonbuloğlu, B. (2017). *Uzaktan eğitim programlarının paydaş görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yurdakul, B. (2020). Uzaktan eğitim. Ö. Demirel (Yay. haz.). *Eğitimde Yeni Yönelimler* içinde (s. 269-287). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.